

Ганкевич – Журавльова О.М.

ПЕРСПЕКТИВА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ БАТЬКІВСТВА

УДК 347.632.1

Постановка проблеми. Особливої турботи з боку держави потребують неповнолітні громадяни через їх фізичну та розумову незрілість, що дає їм право на особливе піклування і допомогу, в тому числі й належний судовий захист. Згідно зі статтею 55 Конституції України правом на судовий захист наділений кожен громадянин нашої держави незалежно від віку. Реалізація конституційного права неповнолітніх осіб на судовий захист передбачено у ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), в якій сказано, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Разом з тим, відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦПК, відповідно до якої неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть **особисто** здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони **особисто беруть участь**, якщо інше не встановлено законом.

Прийняття нещодавніх змін до Цивільного процесуального кодексу та оновлення Сімейного кодексу України потребують науково-теоретичного аналізу існуючого процесуально-правового регулювання здійснення судочинства в цивільних та сімейних справах за участю неповнолітніх осіб з метою захисту своїх прав.

Наявний в Україні та за її межами науковий доробок щодо права неповнолітніх осіб на судовий захист пов'язаний в основному з дослідженням науки сімейного права і відповідно з дослідженням сімейних прав дитини, визначенням змісту та суті особистих немайнових та майнових прав дитини в сім'ї. Щодо процесуальної форми захисту цих прав, процесуальних особли-

востей підготовки та розгляду справ по спорах, що виникають із сімейних відносин за участю неповнолітніх, зокрема у справах про визнання батьківства, ці аспекти проблеми в науці цивільного процесуального права та сімейного права в Україні залишилися поза увагою науковців.

Правильною, на наш погляд, є позиція тих авторів, які розглядають за можливе визнавати неповнолітніх осіб рівноправними учасниками цивільного процесу в якості однієї із сторін, що не суперечить нормам процесуального законодавства. Так, в науково-практичному коментарі ЦПК 1963 року України під редакцією В.І. Тертишнікова у розділі до ст. 102 ЦПК автор зазначає, що процес по справі ведеться від імені та в інтересах сторін навіть тоді, коли позивач особисто не порушує справу або сторони особисто не беруть участі у процесі. У таких випадках позивачем буде особа, в інтересах якої пред'явлено позов, і саме ця особа (у даному випадку неповнолітній) наділяється процесуальними правами та обов'язками [3, с.92].

Отже, в цивільному процесі позивачем завжди буде особа, права та інтереси якої порушуються (суб'єкт спірного права) незалежно від того, ким пред'являється позов. Юридично заінтересованою особою в даній категорії справ є неповнолітній, адже саме він заінтересований в отриманні позитивного рішення по справі (матеріально-правова вимога) і заінтересований у можливості взяти участь в процесі як сторона (процесуально-правова вимога). І тому саме неповнолітній як суб'єкт спірного матеріального правовідношення є потенційним позивачем у справах про визнання батьківства.

Ми можемо припустити, що до вирішення питання про батьківство в судовому порядку між неповнолітнім та його ймовірним батьком відсутній будь-який правовий зв'язок, а правові відносини між ними виникають лише після того, як судом буде задоволено позов про визнання батьківства. Тому можна погодитися з думкою Є.М. Яковлевої, яка вважає, що “у результаті задоволення позову про визнання батьківства між **неповнолітньою особою**, народженою від батьків, які не перебувають у шлюбі, та батьком,

а також родичами останнього, виникають сімейні правовідносини, і що підставою цього позову є інтереси **неповнолітньої особи**, які полягають в тому, щоб вона не тільки могла знати свого батька, але й перебувати з ним у правових зв'язках [4, с.76].

Отже, незважаючи на те, що ч. 3 ст. 128 СК України конкретизовано коло осіб, які мають право пред'явити до суду позов про визнання батьківства, виникає питання про те, чи має право неповнолітня дитина пред'явити позов про визнання батьківства до досягнення нею повноліття? Якщо відповідно до даної статті СК України позов може бути пред'явлений *дитиною, тільки після досягнення нею повноліття*.

Аналіз досліджень даної проблеми. Дослідженню кола осіб, які мають право пред'явити до суду позов про визнання батьківства в юридичній науці приділено значну увагу. Серед наукових досліджень, які безпосередньо стосуються даної проблематики, варто виокремити праці М.В. Антокольської, О.М. Белякової, Я.Р. Веберса, Є.М. Ворожейкіна, І.В. Жилінкової, О.А. Іванова, І.Л. Ільїнської, Н.М. Кострової, Л.Ф. Лесницької, О.М. Нечаєвої, Н.В. Орлової, З.В. Ромовської, С.Я. Фурси, Ю.С. Червоного, К.К. Червякова.

Проте, жоден із науковців не ставив питання про можливе пред'явлення позову неповнолітніми особами у справах про визнання батьківства.

Мета. Наукове дослідження проблеми щодо права неповнолітніх осіб на судовий захист, дасть можливість виявити прогалини цивільного процесуального законодавства і запропонувати теоретично обґрунтовані рекомендації до чинного Цивільного процесуального кодексу та Сімейного кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Позов про визнання батьківства пред'являється до суду в зв'язку з наявністю спору про право та з наявністю сторін, які перебувають у спірних правовідносинах. Цей позов спрямований на встановлення наявності таких правовідносин між неповнолітньою особою та відповідачем, який ухиляється від реєстрації батьківства у компетентних органах. Відповідач за таким позовом оспорує наявність бать-

ківських правовідносин між ним і неповнолітньою особою, що призводить до необхідності судового встановлення наявності або відсутності таких правовідносин.

Як стверджують деякі автори (М.К. Треушніков, Г.Л. Давиденко), провадження у справах про визнання батьківства щодо неповнолітньої особи в суді відповідає двом найважливішим ознакам позовного провадження: наявністю спору та наявністю сторін спірних правовідносин - позивача і відповідача [5].

Оскільки для позовного провадження характерним є не тільки наявність спору, але й наявність учасників спору, тому слід чітко **встановити сторони** в даній категорії справ.

Як правило, позовне провадження відкривається у зв'язку із пред'явленням позову матері неповнолітньої особи, яка пред'являє позовну заяву до суду. Відповідачем є особа, яка вважається фактичним батьком неповнолітньої особи. В судовій практиці мати неповнолітньої дитини і передбачуваного батька зазвичай, називають сторонами процесу по справі про визнання батьківства.

Однак, з цього приводу науковці не можуть дійти єдиної точки зору. Одні вважають, що позивачами у справах про визнання батьківства є матір і дитина [6, с.13], інші – сама дитина [7, с.68], на думку третьої групи вчених позивачем виступає будь-яка заінтересована особа [8, с.61].

Характерною ознакою, за допомогою якої в теорії цивільно-процесуального права відрізняють сторін, є наявність між ними матеріально-правового зв'язку. У справах про визнання батьківства такий зв'язок виявляється лише між дитиною та її батьком, оскільки суть рішення про батьківство зводиться до підтвердження наявності чи відсутності матеріального правовідношення між дитиною та її кровним батьком.

Мати, пред'являючи позов про визнання батьківства або заперечуючи проти позову особи, яка вважає себе батьком дитини, діє як законний представник дитини, відстоюючи інтереси та реалізуючи суб'єктивні права дитини. І хоча в той самий час вона діє в особистих інтересах, добиваючись участі батька у вихованні

та утриманні дитини, проте цей інтерес носить опосередкований характер.

На нашу думку, **позивачем у справах про визнання батьківства є сама дитина**. Оскільки позов про визнання батьківства спрямований на встановлення правових відносин між дитиною, народженою поза шлюбом, та її передбачуваним батьком, *право пред'явлення позову належить виключно дитині*. Свою позицію ми мотивуємо виходячи із загального визначення поняття позивача, за яким позивачем визнається особа, в інтересах якої пред'явлено позов. При цьому позивач має матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість у справі.

Що стосується неповнолітньої особи у спорах про визнання щодо неї батьківства, яке здійснюється в її інтересах, то неповнолітня особа завжди має матеріально-правову та процесуально-правову заінтересованість, оскільки рішення суду про визнання батьківства тягне за собою виникнення правовідносин між передбачуваним батьком (його родичами) і неповнолітньою особою, незалежно від того, хто порушив справу: мати, опікун (піклувальник), чи **сама неповнолітня особа**.

Уперше на можливість самостійного судового захисту прав осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, вказує Європейська Конвенція про здійснення прав дітей, проголошена 25 січня 1996 року та ратифікована Україною 3 серпня 2006 року [9].

Ця Конвенція застосовується до дітей, які не досягли 18-річного віку. Предметом цієї Конвенції є - у найвищих інтересах дітей - підтримка їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, при якому діти **особисто** або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, *що їх стосуються*.

Для цієї мети Конвенцією передбачається, що судовий розгляд справ, об'єктом яких є права та інтереси дітей, тобто провадження із сімейних відносин, повинні здійснюватися в інтересах дітей (п.3 ст.1). Основним ідеям цієї Конвенції не суперечать норми Сімейного кодексу України. Так, згідно з кодексом кожний

учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу (ч.1 ст.18).

У зв'язку з визнанням на законодавчому рівні за неповнолітніми особами права на судовий захист, потрібно розкрити процесуальний зміст цього поняття.

З моменту конституційного закріплення права на судовий захист ця проблема стала науковою. Так, на думку російських учених, проблема права на судовий захист як наукова виникла лише з її конституційним закріпленням, а також законодавчою регламентацією в процесуальному законодавстві права на порушення цивільної справи в суді [10, с.37].

Про право на судовий захист як універсальний інститут процесуального і матеріального права говорить і С.Ю. Кац [11, с.18].

Проблема права на захист, на думку В. П. Грибанова, це не тільки проблема матеріального права, але й проблема цивільного процесуального права [12].

Такий підхід до визначення поняття і змісту права на судовий захист є найбільш правильним, оскільки дозволяє зробити висновок, що **право на судовий захист - це комплексний правовий інститут матеріально-процесуального характеру.** Суть цього підходу полягає у визначенні права на судовий захист як єдності його матеріального змісту та процесуальної форми, оскільки право на судовий захист може бути реалізоване лише в судовому процесі.

Так, під час звернення неповнолітнього до суду з вимогою про захист, ця вимога повинна бути розглянута в спеціальній процесуальній формі згідно зі статтею 118 ЦПК. Визначена законом сфера діяльності суду, його процесуальна особливість безумовно впливає і на форму захисту порушеного права. Як результат, право на захист поєднує в собі не тільки можливість звернутися з вимогою до суду про примусовий вплив на порушника права або інтересу, але й умову про те, щоб ця дія була здійснена в певній визначеній законом формі. У цій частині право на судовий захист виходить за межі традиційного поняття суб'єктивного права і

включає в себе право на діяльність державного органу, яким є суд. **Тому проблема права неповнолітніх осіб на судовий захист од-ночасно є проблемою як матеріального, так і процесуального права.**

Отже, в основному національне законодавство щодо захисту неповнолітніми особами своїх прав та інтересів у суді відповідає основним принципам та положенням, закріпленим в міжнародних актах. Однак, на жаль, у цивільному процесуальному та сімейному законодавстві України не існує окремої глави, яка б регулювала права неповнолітніх осіб на судовий захист та особливості його реалізації.

Поряд з цим ЦПК містить низку нових положень стосовно можливості захисту неповнолітніми своїх прав у суді.

Виходячи з традиційного уявлення про правовий статус дитини, захист її порушених прав та інтересів, за загальним правилом, покладається на законних представників (батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників). У цьому зв'язку привертає увагу ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи», якою було доповнено Цивільний процесуальний кодекс України. Положення даної статті дають підстави стверджувати, що зазначені особи є повноправними учасниками цивільного процесу й наділяються в ньому як загальними процесуальними, так і спеціальними правами та обов'язками. Такий підхід є новим для вітчизняного законодавства, тому потребує детального аналізу.

Якщо особа є неповнолітньою, вона особисто може здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вона особисто бере участь (ст. 29 ЦПК). Тобто така особа за наявності правових підстав може бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин.

Також, згідно з ч.1 ст.29 ЦПК здатність особисто здійснювати свої права в суді та доручати ведення справи представникові належить фізичним особам, які досягли повноліття. Права і охоронювані законом інтереси недієздатних осіб, осіб, які не мають

повної дієздатності, та фізичних осіб, визнаних обмежено дієздатними, захищають у суді їх батьки, усиновлювачі, опікуни або піклувальники (ч.1 ст.39 ЦПК).

Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд **може** залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи (ч. 2 ст. 29 ЦПК). Це положення свідчить, що неповнолітні з 14 років, які визнані суб'єктами сімейних відносин (згідно ст.18 СК), можуть особисто здійснювати в суді захист своїх сімейних прав, свобод та інтересів.

Окрім цього, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу (ч.3 ст.29 ЦПК). Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ст. 242-245 ЦПК та ст. 35 ЦК України, надано повну цивільну дієздатність.

Відповідно до ЦПК України: права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років **можуть** захищати в суді їх батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом (ч.1 ст.39 ЦПК). **У зв'язку з наявністю такої норми, на нашу думку, в ЦПК необхідно відобразити в окремій статті поняття “малолітній «, “неповнолітній « та визначити їх процесуальне становище в цивільному процесі. Така позиція процесуального законодавства буде відповідати статті 6 Сімейного кодексу України, яка визначає правовий статус дитини за всіма особами до досягнення повноліття. При цьому малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років (ч.2 ст.6 СК), неповнолітньою – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (абз. 2 ч.2 ст.6 СК).**

Отже, закон визнає дитину позивачем, тільки за умови досягнення нею повноліття. Проте, таке положення суперечить ст. 18

СК України, ч. 2 ст. 29 ЦПК України, в яких правом на звернення до суду наділена чотирнадцятирічна дитина.

При цьому у вказаній нормі ЦПК має місце застереження - «якщо інше не передбачено законом».

Тобто із порівняльного аналізу ч. 1 ст.18 СК та ст. 29 ЦПК слід зробити такі висновки:

- **особа, яка досягла 14 років , може особисто звернутися до суду за захистом свого сімейного права чи інтересу за умови їх порушення, невизнання та оспорювання;**

- **особа, яка досягла 14 років, може особисто звернутися до суду лише щодо відносин, у яких вона особисто бере участь, якщо інше не встановлено законом.**

Ці дві обставини обов'язково повинні враховуватися неповнолітніми особами, їх законними представниками (в тому числі договірними представниками) при зверненні до суду, а також судом при визначенні процесуальної правосуб'єктності неповнолітньої дитини. При вирішенні цих питань одночасно слід керуватися як ст. 18 СК, так і ст.29 ЦПК.

Порівнюючи з законодавством країн ближнього зарубіжжя, наприклад, з Російською Федерацією, вбачається, що, так як і в Україні, пред'явити позов про визнання батьківства може дитина, яка досягла повноліття [13].

Тоді, як у США такий процес може ініціювати дитина, після досягнення нею 14-річного віку [14].

Висновки. Право на судовий захист треба розцінювати як абсолютне право, яке належить і неповнолітнім, оскільки стаття 3 чинного ЦПК не встановлює перешкод для звернення до суду для будь-якої особи **незалежно від віку** і це право поширюється на будь-яку заінтересовану особу, матеріальні права, свободи чи інтереси якої можуть бути об'єктами судового захисту. Це, у свою чергу, дає нам підстави вважати, що неповнолітні особи можуть самостійно або через представника звернутися до суду за захистом своїх прав. Такий висновок логічно випливає з позиції законодавця, який, зазначаючи неперсоніфікований характер права на звернення до суду, передбачає в цивільному процесі рівний статус

кожної особи, яка звертається до суду за захистом порушеного права; **жодних вікових меж норма статті 3 ЦПК не містить.** Та про необхідність комплексного вирішення питання щодо захисту особою, яка досягла 14 років, своїх сімейних прав чи інтересів з урахуванням як норм СК, ЦК, так і ЦПК.

Відповідно, до вищевикладеного, у справах про визнання батьківства в інтересах неповнолітньої дитини **позивачем** визнається **неповнолітня особа**, яка може особисто звернутися за захистом своїх прав та інтересів.

Пропонуємо внести зміни до ч. 3 ст. 128 СК України, тобто замінити словосполучення «дитиною, яка досягла повноліття» на «неповнолітньою дитиною». Оскільки, у ст.18 СК України чітко вказано, що **особа, яка досягла 14 років, може особисто звернутися до суду за захистом свого права (сімейного) чи інтересу за умови їх порушення, невизнання та оспорювання.**

1. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / [О.О.Кармаза, В.О.Коцюба, О.М.Клименко та ін.] ; за заг. ред. С.Я.Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. – 1248 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. Станом на 1 вересня 2010 року. – К.: Атіка, 2010. – 168 с.
3. Гражданский процессуальный кодекс Украины: научно-практический комментарий (Тертышников В.И.). – Издание пятое, дополненное и переработанное – Харьков: Консум, 2001. - С. 92.
4. Яковлева Е.М. Установление происхождения ребенка от родителей, не состоящих между собой в браке по новому советскому законодательству о браке и семье // Сборник работ кафедры гражданского права и процесса Таджик. гос. ун-т. – Душанбе: Таджик.гос. ун-т, 1970. – С.148.
5. Особенности рассмотрения отдельных категорий гражданских дел: Учебное пособие / Под ред. проф. М.К. Треушникова. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – С.286; Г.Л. Давыденко Рассмотрение гражданских дел. – К.: Политиздат Украины, 1985. – С.86.
6. Кошкин В.М. Судебное установление отцовства: автореф. дисс. на получения степени канд. юрид. наук.: / В.М. Кошкин – Свердловск., 1972. - С.13.
7. Матерова М.В. Судебное рассмотрение дел об установлении отцовства / М.В. Матерова–М., 1982. – С.68.

8. Тадевосян В.С. Гражданско-процессуальные нормы в законодательстве о браке и семье / В.С. Тадевосян // Советское государство и право. – 1970. – №3. – С.61.
9. Європейська Конвенція про здійснення прав дітей від 03.08.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_135
10. Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел. – Свердловск: Ср.-Уральское книжн. изд-во, 1973. – С.33.; Ванеева Л.А. Конкретизация в ГПК РСФСР права граждан на судебную защиту // Проблема применения и совершенствования гражданского процессуального кодекса РСФСР. – Калинин: Калинин. гос. ун-т, 1984. – С.37.
11. Кац А.А. Защита прав несовершеннолетних в стадии подготовки дел к судебному заседанию // Советская юстиция. – 1970. – №24. – С.15-19.
12. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: «Статут», 2000. – 411 с.
13. Сімейний кодекс РФ від 29.12.1995. N 223-ФЗ // Збори Законодавства РФ. 1996.
14. Kentucky revised statutes of 1964 [Електронний ресурс]. – режим доступу: [//www.law.upenn.edu](http://www.law.upenn.edu). 15.08.2008. § 406.151.; Mississippi code of 1972 [Електронний ресурс]. – режим доступу: [//www.law.upenn.edu](http://www.law.upenn.edu). 15.08.2008. § 93-9-17.; Connecticut general statute 2008 [Електронний ресурс]. – режим доступу: [//www.law.upenn.edu](http://www.law.upenn.edu). 15.08.2008. § 46b-172a.

Ганкевич-Журавльова О.М. Перспектива пред'явлення позову неповнолітніми особами у справах про визнання батьківства

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню процесуального статусу неповнолітньої особи, як самостійного ініціатора судового процесу у справах про визнання батьківства. У дослідженні автором запропоновано внести зміни до чинного Сімейного кодексу України з метою усунення проблем, які виникають при посиланні на ч.3 ст. 128 СК, відповідно до якої позов про визнання батьківства може бути пред'явлений: опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину; а також самою дитиною, яка досягла повноліття та особою, яка вважає себе батьком дитини.

Ключові слова: позов про визнання батьківства, неповнолітня особа, пред'явлення позову, захист своїх прав та інтересів у суді, батьківство, материнство, законний представник, позивач.

Ганкевич-Журавлева О.М. Перспектива пред'явлення иска несовершеннолетними лицами в делах о признании отцовства.

Стаття посвящена теоретико-правовому дослідженню процесуального статусу несовершеннолетнего лица, как самостоятельного инициатора судебного

го процесса по делам о признании отцовства. В исследовании автором предложено внести изменения в действующий Семейный кодекс Украины с целью устранения проблем, возникающих при ссылке на ч.3 ст. 128 СК, согласно которой иск о признании отцовства может быть предъявлен: матерью; опекуном, попечителем; лицом, которое содержит и воспитывает ребенка, а также самим ребенком, достигшим совершеннолетия и лицом, которое считает себя отцом ребенка.

Ключевые слова: иск о признании отцовства, несовершеннолетний, предъявления иска, защиту своих прав и интересов в суде, отцовство, материнство, законный представитель, истец.

Hankevich-Zhuravlova O.M. The prospect of making a claim minors for the acknowledgment of paternity

Article is devoted to theoretical and legal research procedural status of a minor as an independent initiator of litigation for the acknowledgment of paternity. The study author proposed amendments to the current Family Code of Ukraine in order to solve problems that arise in reference to Part 3 of Article 128, according to which a claim for recognition of paternity can be made: his mother, guardian, trustee, a person who maintains and educates the child, as well as the child who has reached the age of majority and the person who considers himself the father of the child.

Keywords: claim for recognition of paternity, minor filing the claim, protect their rights and interests in court, fatherhood, motherhood, legal representative, the plaintiff.

Гейнц Р. М.

ПОСЛУГА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

УДК 347.4

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження поняття послуги здійснюється багатьма науками: економічною теорією, психологією, соціологією, соціальною філософією тощо. Суттєве зростання ролі послуг у цивільному обігу сприяло підвищенню уваги до відносин, що виникають у сфері їх надання наукою цивільного права та знайшло своє відображення у відповідних нормативно-правових актах, зокрема ЦК України.

Питання правового регулювання послуг та договорів, якими опосередковується їх надання було і залишається предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: М.І. Бра-